

ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУКУПНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛИ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

В роботі охарактеризована система совместной воспитательной деятельности школы и внешкольных учреждений, вычленены ее основные направления и выявлены тенденции развития процесса. Раскрыты потенциальные возможности и условия реализации индивидуальных психофизических и социальных потребностей личности, что развивается, ее творческий потенциал, социально значащие качества.

The system of joint educational activity of school and extraschool establishments have characterized in this work. The main direction gave off and the most significant tendencies of process development are discovered. The potential possibilities and conditions of individual psychophysical realization and social needs of person are revealed.

Позашкільні заклади разом зі школою покликані направити інтегративні зусилля на організаційно-масову та навчально-виховну роботу з учнями в позаурочний час.

Школа і позашкільні заклади являють собою органічно зв'язані компоненти системи виховання. Свою діяльність вони здійснюють виходячи із загальних цілей, завдань та принципів. Функціональна роль шкіл і позашкільних закладів найбільш повно розкривається у процесі дослідження типології їх виховної діяльності. Тип виховної діяльності – це сукупність основних властивостей процесів педагогічного управління і діяльності вихованців. Під “шкільним” та “позашкільним” розуміються два типи виховної діяльності,

відповідно два способи її організації. “Шкільний тип” виховання передбачає, по-перше, запровадження варіативного навчання учнів з урахуванням їхніх освітніх і життєвих потреб, соціально-культурних умов життя, що вимагає обов’язковий мінімум знань, умінь, навичок, морально-етичних якостей, що сприяють соціальному прогресу суспільства. По-друге, систематичне, послідовне здійснення навчально-виховного процесу у довільно стабільних формах. По-третє, діяльність школи обмежується часовими рамками, що визначаються суспільством.

“Позашкільний тип” виховання характеризується виходячи із провідної ролі школи в освіті та вихованні молоді. Реалізуючі принцип додатковості у вихованні, позашкільні заклади мають більше можливості у варіантності програм діяльності з урахуванням індивідуальних інтересів, здібностей, рівня розвитку дитини, економічних умов району; позашкільний тип виховання ґрунтується на добровільності участі дітей у виховному процесі, на вільному виборі ними занять, організованих форм та видів діяльності. У позашкільному типі виховання тривалість виховного процесу не регламентується рамками навчального року [1].

Аналіз показав, що основні напрямки змісту діяльності позашкільних закладів складаються під впливом тих соціальних вимог, які пред’являються до школи. Доповнюючи, розширяючи, поглиблюючи впливи школи на дитину, позашкільні заклади виконують єдине зі школою завдання. Вичленені напрямки діяльності позашкільних закладів являються по суті і напрямками сукупної виховної діяльності школи та позашкільних закладів [2].

На сьогоднішньому етапі необхідне якісне оновлення діяльності позашкільних закладів. Воно можливе при одержанні таких основних організаційно-педагогічних умов:

1. Оновлення принципів, змісту, форм і методів позашкільної роботи, що передбачає:

а) широке висвітлення й рекламування можливостей, результатів і перспектив діяльності позашкільних закладів, досягнень їх вихованців та випускників;

б) співробітництво в діяльності школи та позашкільних закладів, розширення і зміцнення зв'язку із сім'єю, співробітництва і координацією спільної діяльності з іншими позашкільними центрами культури.

2. Соціальна і духовна підтримка діяльності позашкільних закладів, яка полягає у:

а) подоланні відомчої роз'єднаності, комерційних настроїв та розкладаючого впливу засобів масової інформації на підростаюче покоління, зумовлених поширенням негативних проявів масової культури;

б) піднесенні духовно-художнього та інтелектуального рівня програм радіо, телебачення, поліпшенні змісту періодичної дитячої та юнацької преси, книговидань, театральних вистав, інших видів мистецтва для дітей і молоді.

Головними завданнями школи та позашкільних закладів у відповідності до потреб дітей, батьків, замовлення суспільства і держави є:

а) створення умов для гармонійного розвитку особистості, задоволення всебічних потреб у додатковій освіті в сфері наукової, технічної, художньої, декоративно-прикладної творчості, еколого-натуралістичній, туристсько-краєзнавчій, фізкультурно-оздоровчій, військово-патріотичній та інших видах діяльності, організації дозвілля дітей та учнівської молоді;

б) створення системи пошуку, розвитку, підтримки юних талантів і обдарувань для формування творчої та наукової еліти у різних галузях суспільного життя, стимулювання творчого самовдосконалення дітей та учнівської молоді;

в) формування в учнів та молоді національної самосвідомості, активної громадянської позиції;

г) задоволення потреб учнівської молоді у професійному самовизначенні відповідно до інтересів та здібностей [3].

Під сукупною виховною діяльністю ми розуміємо цілісний взаємозв'язок різноманітних сторін виховної діяльності шкіл і позашкільних закладів, яка виступає в якості обов'язкової умови оптимальної організації процесу розвитку та організації особистості учня.

Сукупна виховна діяльність є цілеспрямованою і планомірною системою дій шкільного та позашкільного колективів для повноцінного використання вільного часу школярів і організації доцільного режиму навчання, праці, відпочинку, дозвілля та громадсько-корисної діяльності, виявлення різносторонніх інтересів учнів, розвитку їх здібностей, талантів, обдаровань, самостійності, ініціативи, творчої активності.

Суть процесу сукупної виховної діяльності школи і позашкільних закладів заключається у взаємній доповнювальності, розширенні та поглибленні впливу цих виховних інститутів на дитину, з метою розвитку її моральних якостей, загальнолюдських духовних та національних цінностей, розвитку інтересів, здібностей, творчих задатків. Враховуючи провідну роль школи у процесі розвитку та регуляції особистості учнів, позашкільні заклади являються важливим фактором в організації вільного часу школярів, а також засобом організаційно-масової роботи у мікрорайоні.

Склад сукупної виховної діяльності, на нашу думку, визначається відношеннями між відповідними інститутами, що склалися. Такими являються відношення субординації, відношення творчої співдружності. Відношення субординації визначаються керівною роллю одного колективу по

відношенню до другого у процесі виховної діяльності. Так, наприклад, в процесі озброєння підростаючого покоління системою знань, умінь, навичок, головною детермінантою розвитку і регуляцією особистості дитини школа виконує головну роль. Тоді як позашкільні заклади мають основне значення в організаційно-масовій роботі. Відношення координації спрямовані на досягнення узгодженості виховних дій школи і позашкільних закладів в області позакласної виховної роботи. Відношення творчої співдружності школи і позашкільних закладів проявляється у всіх напрямках їх сукупної діяльності та характеризує ефективність цього процесу.

Багаторічні спостереження переконують, що результат сукупної виховної діяльності школи і позашкільних закладів, багатство їх відношень знаходяться у залежності від досягнутого рівня зрілості кожного із взаємодіючих колективів. Удосконалення виховних відношень, що відбивають запити громадянського розвитку, складають реальну діалективу педагогічного процесу.

Взаємодія позашкільних центрів та шкіл різного типу викликає потребу у науково обгрунтованих рекомендаціях, теоретичних дослідженнях щодо видів компенсаторної допомоги одне одному у процесі виховання, а також встановлення педагогічно доцільних відносин, що ґрунтуються на взаєморозумінні, взаємоповазі, взаємодоповненні і піклуванні про повноцінний розвиток дітей та підлітків, учнівської молоді.

Розв'язання проблеми взаємодії школи і позашкільного закладу стало об'єктивною необхідністю і зумовлено потребами як суспільства цілому, так і особистості, що розвивається зокрема. Така взаємодія може реалізуватися в інтеграції та диференціації виховних сил, у суспільному плануванні, проведенні масових форм дозвілля, аналізі й прогнозуванні ефективних методів позакласної і позашкільної

роботи, створенні особистісних або персональних програмних карт творчого розвитку школяра, тощо.

Як показують спостереження, привабливими для сучасних старшокласників є найрізноманітніші організаційні форми. Так, поряд з традиційними гуртками, клубами, секціями, їх цікавлять асоціації, малі підприємства, дитячі кооперативи, позашкільні семінарії, академії духовності, тощо.

Поділ форм занять за ступенями їх привабливості й важливості свідчить, що старшокласники і випускники позашкільних закладів віддають перевагу колективним формам організації гурткової роботи, які вимагають активної самостійності і творчої діяльності та надають можливості для оцінювання, випробовування знань, умінь, навичок, характеру з позицій гуманізації взаєностосунків між учнями та вчителями і вихованцями.

Ті норми спілкування, які протягом тривалого часу панували як у школі, так і в позашкільних закладах привели лише до хронічної втомлюваності, інертності, бездуховності, психічних розладів, фізичних недугів і хвороб, проявів агресивності та жорстокості, що не обминули ні вчителів, ні учнів.

Досвід роботи кращих педагогів позашкільних закладів міста свідчать про те, що висока педагогічна майстерність і глибоке знання психологічних особливостей віку старших вихованців, уміла організація діяльності дитячого (юнацького) колективу сприяють успішному формуванню морально-психологічного обличчя школяра, його активної соціальної зрілості. Більшість керівників гуртків уміло використовують навчальний матеріал, не нав'язують шаблонного рішення, розвивають самостійність мислення, спрямовуючи тим самим своїх вихованців на пошуки нестандартних шляхів, підходів. Вони не навантажують пам'ять дітей, як це буває в школі, а звертають особливу

увагу на розвиток кмітливості, активності, винахідливості й пошук творчих рішень, тобто не те, що в навчальному процесі деколи гальмується; помічають і підтримують будь-який, навіть незначний успіх, що зумовлює такі позитивні й необхідні, особливо у дитячі та юнацькі роки, емоції, як радість, оптимізм, упевненість у майбутньому, задоволеність, самоповага і відчуття власної гідності. Встановлений діловий контакт із педагогом, таким чином, переходить у тісний духовний зв'язок і взаєморозуміння.

Радість спілкування, зацікавленість у заняттях утримують гуртківців від антисоціальних проявів, усамітнення, сприяють розвитку високого рівня соціального мислення, що на наш погляд, є значно важливішим й складнішим, ніж просто технічне або гуманітарне мислення, яке формується в сучасних школах, коледжах, гімназіях та ліцеях.

Дані соціологічного опитування виявили унікальні можливості взаємозв'язку школи та позашкільних закладів щодо соціалізації і розвитку та регуляції особистості учня.

Аналіз одержаних даних про можливості й особливості взаємозв'язку школи та позашкільних закладів в роботі з розвитку і регуляції особистості учня дає змогу зробити висновок про те, що їхні вихованці на перше місце ставлять “радість спілкування в колективі однодумців, об'єднаних спільною справою, єдиними інтересами й захопленнями”, що створює можливість вільнішого й активнішого прояву індивідуальності кожного в невимушеному різнобічному спілкуванні з ровесниками й дорослими.

На друге місце ставлять особистість учителя, керівника гуртка, можливість духовної єдності та взаєморозуміння, особистий приклад старшого товариша, його захопленість, ерудицію, людські якості. Серед них насамперед відмічають “доброзичливість”, “зацікавленість

тобою як самобутньою особистістю”, “відсутність диктату, грубощів і нетактовності у спілкуванні”.

Учителі та класні керівники на перше місце ставлять організацію цікавого і змістовного дозвілля, що “відволікає від вулиці”, вчить берегти час, дисциплінує”, розширює кругозір, навчає конкретної справи, що “сприяє поліпшенню навчання у школі”. Друге місце займають великі можливості розвинути індивідуальні нахили”, “масштабність діяльності для самоствердження особистості”, що сприяє вихованню самостійності, цілеспрямованості.

Педагоги позашкільних закладів підкреслюють, що взаємозв'язок школи та позашкільних закладів дає хороші результати”... за умови добре організованої навчально-виховної роботи”. На перше місце керівники гуртків ставлять можливості учнів реалізувати свої здібності у колективі ровесників, які “захоплені спільними інтересами і цілями, коли вони займаються улюбленою справою”, що “істотно позначається на виборі професії”. Друге місце – різноманітність форм спілкування і виховання.

Як бачимо, кожна соціальна група оцінює можливості шкільних та позашкільних закладів у їх взаємозв'язку зі своїх життєвих позицій, що цілком зрозуміло.

За даними анкетування учнів в 2000 р. на запитання “Чи позначилися заняття в школі та позашкільних закладах на Вашій життєвій позиції, світогляді, переконаннях?” 87,5% респондентів дали ствердну відповідь. Вони також відзначили, що школи та позашкільні заклади навчили їх жити і працювати в колективі, завдяки чому зросла відповідальність і вимогливість до себе та інших, розширився кругозір, з'явилася впевненість, організованість. Все це виключало можливість байдикування, сприяло зростанню самосвідомості й наполегливості, прагненню до активної діяльності, формуванню ідейної переконливості, життєвої позиції.

Слід відмітити, що діяльність позашкільних закладів має яскраво виражену особливість та специфіку впливу на розвиток підростаючої особистості. Це добровільність і право вибору занять, різноманітність, свобода й альтернативність спілкування як з однолітками, так і з педагогами, керівниками гуртків і секцій; диференціація за інтересами і захопленнями у тому виді діяльності, який приваблює; унікальні можливості інтелектуального та духовного становлення; відповідна матеріальна база для позашкільних занять, а також методична спрямованість працівників позашкільних закладів на урахування специфіки гурткової і масової позашкільної роботи, тощо. Позашкільні заклади допомагають розкріпачитися, стати більш товариськими, активними, зрозуміти реальне життя.

Останнім часом поширилися трудові дитячі кооперативи, неформальні молодіжні об'єднання різних напрямків (етичні, екологічні, соціокультурні та ін.), а також творчі об'єднання учнівської молоді, малі академії наук, академії духовності, народних мистецтв, університети народознавства, аматорські об'єднання за інтересами тощо.

Сучасний школяр рано дорослішає як в фізіологічному, так і в громадському плані, що викликає основні суперечності цього вікового періоду: з одного боку, глибока і рання проінформованість завдяки засобам масової інформації, прагнення до автономності й самостійного заробітку, бажання якомога швидше самоствердитися серед ровесників, бути на "рівних" з дорослими, а з другого – потреба у підтримці, турботі і розумінні дорослих, невміння розібратись у своїх проблемах. Цьому віку притаманне романтичне і разом з тим критичне сприйняття дійсності, завищена самооцінка та відчуття невпевненості, прагнення встигнути все зробити і невміння розподілити свої сили і час, брак знань, тощо. Превалюють інтереси, що стосуються сучасної музики, моди, спорту, статевих відносин. У молодіжному середовищі

спостерігаються різке зниження духовності й спад соціальної активності, нігілізм, цинізм й несприйняття загальнолюдських цінностей, глибока егоїстичність, душевна черствість, культ насильства, містики, споживацтва, порнографії, психосоматичних і психічних захворювань, самогубств та спроб самогубств (суїцидальними думками і поведінкою) [3].

Взаємозв'язок школи та позашкільних закладів, як підтверджує досвід роботи, дає позитивні результати тоді, коли реалізуються такі основні принципи розвиваючого виховання: інтелектуально-моральна й суспільно-корисна спрямованість; добровільність, захопленість і загальнодоступність;

Врахування психолого-фізіологічних, вікових та індивідуальних особливостей; реалізація потреб дітей і молоді в романтиці, новизні вражень, у грі; поєднання народного й інтернаціонального, колективної діяльності й особистої творчості та самовизначення; демократизм, гуманізм і духовна спрямованість; природодоцільність, активність та ініціативність; педагогічне співробітництво й учнівське самоврядування; спирання на традиції й новаторство; єдність освітньо-виховної і корекційно-оздоровчої роботи.

Здійснюючи взаємозв'язок школи з станцією юних натуралістів (директор Цурікова Н.Б.) м. Кривого Рогу, Тернівського району учні провели операцію "Чиста річка". Нанесли на карту місцевості всі джерельця, розчистили шлях воді, укріпили береги річки Саксагань. Нанесли на карту всі струмки, що впадають в цю річку. Визначили чистоту утоків, наявність в воді лугів та кислот. Знайшли джерела забруднення. При проведенні такої операції особлива увага зверталась на закріплення знань, одержаних у школі. Знайомились з методами гідрологічних досліджень. Провели практичні роботи по визначенню взаємодії ендегенних та екзогенних сил при формуванні сучасного рельєфу і фізичних властивостей порід та мінералів балки Приворотня.

Займаючись керамікою в Центрі дитячої творчості (директор Бугай Л.М.) учні школи знайомилися з матеріалами та основами багатьох наук – фізики, хімії, літератури, з історією виникнення кераміки, її народними напрямками та майстрами. Процес створення декоративних виробів цінний тим, що учень з самого початку уявляє собі кінцевий результат, якого потрібно досягти. Все це веде до організованості і культури праці учнів, виховує уміння в будь-яку справу вносити елементи планування.

У взаємозв'язку школи та станції юних натуралістів (директор Цурікова Н.Б.) була проведена операція “Степова аптека”. Цьому передувала бесіда “Лікарські трави та умови їх збору”. Далі юннати виявили і нанесли на карту найближчі ділянки представництва того чи іншого виду лікарських трав. Підлітки запропонували розширити тему пошуку: знайти дубильні, масляничні, фарбувальні, кормові, медоносні рослини. Ця операція сприяла розвитку спостережливості, орієнтації в природі, вивченню і запам'ятовуванню основних рослин. Така практика має не тільки освітнє, пізнавальне значення, але і виховне. У дітей виховується любов до різної землі, бережливе відношення до неї, а любов до рідного краю сприяє становленню високих моральних якостей людини.

У практичні заняття включались матеріали про способи раціонального природовикористання і охорони природи міста. Педагогами створювались ситуації, в яких підлітки повинні були виразити своє відношення до природи. Ці ситуації створювались при спостереженні за раціональним підходом до використання у місцевих умовах корисних копалин, вод, рослинності, тваринного світу; за охороною повітря і земель. Учні дослідили зразки ґрунту на території ботанічного саду Академії наук України (директор Мазур А.Ю., кандидат біологічних наук) з метою визначення ділянок для створення квітників. З цією метою вони намітили план дії: познайомитись з науково-популярною літературою

по квітникарству, побувати в агрохімічній лабораторії ботанічного саду, одержати консультації у біолога. Завдання виконувались індивідуально. В результаті дітьми були визначені зразки ґрунту для розбивки квітників. Далі підлітки відіграли провідну роль у висадженні квітів.

Відчувати оточуючий світ – це збуджувати думку. Розв'язанню цього завдання сприяла красназавча робота у взаємозв'язку школи з музеями міста. Початком був історичний гурток (керівник Гречана Р.Г.). Він послужив основою для розгортання красназавчої роботи у школі. У план було включено вивчення наступних питань: природних умов місцевості, господарства, побуту, ландшафту краю; історія заселення краю; історія населення краю та рух його складу; історія шляхів сполучення; історія заводів, фабрик, торгівлі, сільського господарства, шкіл та позашкільних закладів, місцевого побуту та житла; відбиття географічних і побутових умов у назвах окремих місць; історичних легенд, переказів-поговірок, тощо. Учні підібрали та систематизували літературно-історичні зведення по місцевій історії – книги, історичні документи. Збір матеріалу доповнився опитуванням мешканців, у пам'яті багатьох збереглися яскраві факти про минуле. Цей пошук позитивно вплинув на школярів. Учениця дев'ятого класу Н. писала: “Готуючи матеріал про історію м.Кривого Рогу, я прочитала багато літератури, переглянула архівний матеріал у бібліотеці, бесідувала про красназнавство. Тепер радісно. Я ніби подорослішала, виросла духовно. Навчилась правильно працювати з книгою, робити висновки”.

Результатом пошуково-дослідницької роботи стало відкриття шкільного історико-красназавчого музею.

Функціонування системи виховання у взаємозв'язку школи та позашкільних закладів ефективніше у разі вирішення таких завдань: цілеспрямований вплив на всі сфери особистості, що формується (інтелектуальну, емоційно-вольову, духовну, практичну); створення як у гуртку

позашкільного закладу, так і у школі сприятливої емоційно-моральної атмосфери, соціальної значущості й особистісної захищеності, що гармонізує відносини з навколишнім світом, збагачує досвід безконфліктного спілкування, допомагає вибрати заняття до душі; залучення гуртківців до постійних і тривалих контактів з громадськістю, трудовими колективами, науковими організаціями, творчими спілками, спортивними товариствами, вченими, викладачами вищих і спеціальних навчальних закладів, які відбуваються у процесі посиленої соціально значущої та добродійної діяльності, що забезпечує єдність емоційно-вольової і практичної підготовленості до виробничої і суспільної діяльності; розвиток естетичного сприйняття світу й формування потреби у спілкуванні та створенні прекрасного і доброго; залучення гуртківців до системи загальнолюдських культурних цінностей, насамперед до культури своєї Батьківщини і народу, формування потреби в духовному збагаченні й фізичному удосконаленні; формування і розвиток звички до здорового способу життя, дбайливого ставлення до природи, оточуючих людей, самого себе; формування загальнолюдських норм гуманістичної моралі (доброзичливість, милосердя, взаєморозуміння, чуйність, терпимість, турботливість, тактовність, працьовитість, тощо), культури спілкування, інтелігентності і благородства; стимулювання потреб у самовдосконаленні, навчання прийомів і методів самоаналізу, самовиховання і самоосвіти.

Реалізація цих завдань дає змогу стимулювати оновлення змісту, форм і методів роботи в єднанні школи та позашкільних закладів на основі ідей гуманізму, національних особливостей гуртківців, поваги до особистості кожної дитини, піклування про її розвиток і добробут, що на всіх етапах суспільного розвитку було інакше (панували казенщина, формалізм, заорганізованість й одноманітність).

Такими напрямками соціально значущої сукупної виховної роботи у школах та позашкільних закладах міста є: екологічна, миротворча, благодійна діяльність; турбота про розвиток рідного краю; допомога школі, мікрорайону; вивчення історії рідної землі; етнографічна діяльність; науково-просвітницька діяльність, із профілю свого гуртка, клубу або секції; діяльність з відродження національної культури, мови, традицій; художньо-естетична, оздоровча і спортивна робота тощо.

Нового педагогічного змісту набула співдружність із сім'єю, спираючись на сімейні традиції у вихованні. Це дає змогу забезпечити, з одного боку, індивідуальний підхід до виховання, а з другого – залучити батьків до спільних форм дозвілля, піднести їх авторитет серед власних ідей та референтної групи їхніх однолітків, реалізувати потребу в утвердженні свого соціального статусу. Спільна соціально значуща діяльність або дозвілля веде до підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків, запобігає конфліктним ситуаціям і непорозумінням, що виникають у родині через обмеженість спілкування.

Шляхи удосконалення взаємодії школи та позашкільних закладів виявляються виходячи із характеристики особливостей позашкільного типу виховної діяльності взагалі, із аналізу та конкретизації функціональної ролі позашкільних закладів у процесі розвитку та регуляції особистості учня, виділення та визначення відношення субординації, координації, творчої співдружності між ними та інтеграції їх впливів.

Подальше удосконалення взаємодії шкіл та позашкільних закладів пов'язано, з однієї сторони, з розширенням масштабів, збагаченням змісту, розвитком форм і методів їх сукупної роботи, з другої сторони, – з підвищення якісного рівня діяльності кожного із них.

Сукупна виховна діяльність школи і позашкільних закладів надає цілісність системі виховання, забезпечує умови для багатостороннього розвитку особистості. Вона визначається як тенденцією до інтеграції, так і диференціацією виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Георгиева Пенка Динева. Педагогические проблемы совместной воспитательной деятельности школы и внешкольных учреждений. Канд. дисс. М., 1976.
2. Тарченков Э.С. Организационно - педагогические проблемы единства учебно-воспитательного процесса в школе и вне школы. Канд. дисс., М., 1970.
3. Мельникова І.М. Позашкільні заклади України. Основні напрямки розвитку та оновлення діяльності. Концепція. – К., 1993.